

Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları¹⁴

Space Discussions In Geographic Notion

İlhan KAYA

Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü,

İstanbul, Türkiye,

ilhank@yildiz.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, Anglosakson coğrafyasındaki mekân kavramlaşmalarına ve teorik tartışmalarına tarihsel bir bakış açısı içinde bakarak, Türkiye coğrafyasının nasıl bu entelektüel çabaların parçası olabileceği irdelenmektedir. Bu anlamda, bölgesel coğrafya çalışmalarındaki mekân tanımlamalarından başlayarak, pozitivist, hümanist, Marksist ve postyapısalcı yaklaşımlardaki mekân tartışmalarına özet olarak yer verilmektedir. Ayrıca bu kavramlaşmaların coğrafyanın yapıma biçimi, bilgi üretim süreçleri ve tasavvurları üzerindeki etkileri irdelenmekte ve Türk coğrafyanın bu entelektüel mirastan nasıl yararlanabileceği konusu ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Mekân, Coğrafi Düşünce, Türk Coğrafyası

ABSTRACT

This study looks at the theoretical debates and conceptualizations on space in geography and seeks ways to include Turkish geography in these intellectual endowers. Starting with regional geography traditions, the study summarizes different space conceptualizations in humanist, positivist, Marxist and poststructural approaches in human geography. The study also investigates the relationship between such conceptualizations and the way geography is done in terms of the knowledge produced and the imaginations created. It also discusses how Turkish geography could benefit from these intellectual debates in Anglo Saxon geography.

Keywords: Space, Geographic Thought and Turkish Geography

Giriş

Coğrafyadaki kritik önemine rağmen, Türkiye’de coğrafyacıların mekân üzerine pek bir şey yazmamış olması büyük bir eksiklik. Mekân kavramı ile neyin kastedildiği veya ne anlaşılması gerektiği konusu, nedense coğrafyacıların pek ilgisini çekmemiştir. Bunda, muhtemelen coğrafya disiplinin Türkiye’de yapıma biçiminin büyük bir rolü vardır. Türkiye’de coğrafya yıllarca teorik tartışmalara girmeyen ampirik bir disiplin olmayı tercih etmiştir. Ancak mekân kavramının farklı anlamlarını, mekânsal örgütlenme, mekânsal değişim ve organizasyon kavramlarını anlamadan kimlik, kültür, toplum, ekonomi ve siyaset arasındaki karmaşık ilişkileri anlamak mümkün değildir. Bu bakımdan, mekânın farklı anlamlarını kavramadan, toplumsal güç ilişkilerini ve mekâna işlenmiş kültürel kodları çözmek neredeyse imkânsızdır.

¹⁴ Bu çalışma 4-6 Haziran 2014 tarihleri arasında Muğla’da düzenlenen Coğrafyacılar Derneği Yıllık Kongresi’nde sunulan bildirinin geliştirilmesiyle üretilmiştir.

Coğrafyanın mekânsal bir disiplin olarak ifade edilmesi veya yaklaşımının mekânsal olduğunun söylenmesi, Türkiye coğrafyasının bu sorununu çözmemektedir. Mekânın nasıl tanımlandığı, ne anlama geldiği ve nasıl bir mekân anlayışının analizlere yansıdığı konusu ayrı bir sorundur. Çok farklı kullanımları olan mekân, karmaşık bir tarihe sahiptir. Mekân, tarihsel olarak her zaman bilim ve felsefe içindeki tartışmaların odağında olmuştur. Coğrafyadaki tartışmalara tarihsel olarak bakıldığında, mekânı bir konteynır, bir kap, bir sahne veya bir ortam olarak görenler olduğu gibi, karmaşık ilişkiler ağı ve şekillendirici bir dinamik olarak görenlerin de olduğu görülür.

Bu çalışmanın temel amacı, Anglosakson coğrafyasındaki mekân tanımlamalarını, tartışmalarını ve kavramlaştırmalarını tarihsel ve analitik bir şekilde analiz ederek, Türkiye'deki coğrafyacılar ve mekân analizlerinin parçası yapan araştırmacılar arasında bir tartışma ve diyalog kapısını aralamaktır. Üzülerek ifade etmeliyim ki, Türkiye'de coğrafyacılar, bırakın mekânı tanımlamayı, teorik tartışmalara bile henüz başlamış sayılmazlar. Bu nedenle, coğrafyacıların mekândan kasıtlarının ne olduğunu anlamamız gerekmektedir. Ancak Lefebvre'nin de dediği gibi anlamak için tanımlamak gerekir. Bunu da henüz başardığımızı sanmıyorum. Bu nedenle, coğrafyanın kimlik ve çalışma alanının merkezinde yer alan bir kavramın, henüz adam akıllı tartışılmamış olması ve tanımlamaları üzerinde kafa yorulmamış olması bir eksiklik olarak görülmektedir. Umuyorum ki bu çalışma, başta coğrafyacılar olmak üzere mekân üzerine kafa yoran ve mekânı analizlerinin parçası yapan araştırmacılar arasında bir tartışma başlatmak için bir kıvılcım işlevi görür.

Farklı Anlamları ile Mekân

Mekân (space) kavramı, Latince bir terim olan, mesafe veya dağılım anlamına gelen spatium teriminden türetilmiştir. Ortaçağda, birçok düşünür ve yazar terimi bir konteynır veya kap anlamında kullanmıştır (Elden, 2009). Descartes ise daha çok yayılma ve dağılım anlamında kullanmıştır. Bu yayılma, uzunluk, genişlik ve derinlik olmak üzere üç boyutlu olarak tanımlanmıştır. Descartes, bu mekân yaklaşımının, yaşadığımız dünyayı daha derinlemesine anlamamızı kolaylaştırdığını ifade eder. Descartes'a göre bu, mekândaki/uzaydaki her noktanın tespitini kolaylaştıran geometridir. Descartes'ın x, y ve z fikri, bu anlayıştan türemiştir (Elden, 2009). Böylece mekân daha rahat anlaşılır ve kontrol edilebilir. Bu yaklaşımın temelinde, mekânın geometri olarak anlaşılması ve yorumlanması vardır.

Oysa bugün çağdaş beşeri coğrafya, mekânı oldukça farklı anlamlarda kullanmaktadır. Sosyal/mekânsal teorisyenler, sosyal ve mekânsal fenomenlerin ilişkili olduğuna vurgu yaparak, biri olmadan ötekisinin anlaşılamayacağını ve resmin tamamının görülemeyeceğini ifade etmektedirler (Gregory & Urry, 1985). Bu yaklaşım, sosyal ilişkilerde mekânın da bir inşa edicilik özelliği olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bu, bildiğimiz anlamdaki bir determinizm değil; inşa etmek, oluşturmak ve yeniden yapmak anlamındadır. Bu yaklaşımda, mekânsal bilimde olduğu gibi bir mekânsal fetişizm (her şeyi mekâna bağlama) veya saf bir determinizm kabul edilmez. Dolayısıyla, mekânın mutlak bir belirleyiciliğinden söz edilemez (Elden, 2009).

Sosyal ilişkiler, sadece mekânsal ilişkiler olmadığı gibi, mekânsal ilişkilerden bağımsız da değildir. Coğrafyadaki yeni yaklaşımlar, sosyal teorinin insan etkileşimlerinin mekânsal boyutunu ihmal ettiğine ve tarihsel öğelerin mekânsal öğelerden daha önemli gördüğüne vurgu yapmaktadır. Birçok coğrafyacı, Michel Foucault'dan ilham alarak, 20. Yüzyılın bir "tarihsel" takıntı yüzyılı olduğunu, mevcut yüzyılın ise "mekânsalın" yüzyılı olacağını ifade etmiştir. Yeni yaklaşımlar, sorunsuz eski mekân kavramlaştırmalarının yeniden tanıtımından ziyade, çoğulcu ve üretici bir mekân anlayışının fark edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Mekân ve mülkiyet arasındaki ilişkiye büyük önem veren yeni yaklaşımlar, özel alan ile kamusal alan arasındaki farklılıklara vurgu yaparak ve genel kabullerimizi problematize ederek tartışmaya açmaktadır (Elden, 2009).

Siyasi olarak ise mekân hakkındaki tartışmaların odağında devlet, birey ve grup hakimiyet alanları (teritori) vardır. Bu anlamda teritori, mekânı kontrol etme, domine etme ve paylaşma stratejileri

anlamına gelmektedir (Cox, 2001). Burada artık mekânın ne olduğu değil, nasıl anlaşıldığı ve insan etkileşimlerini nasıl koşullandığı önemlidir. Bu anlamda, mekân coğrafyanın tekelden çıkarmakta ve fizik, felsefe, sanat ve diğer sosyal bilimlerin de ilgisine mazhar olmaktadır. Örneğin doğrusal perspektif ve temsile dayanan Rönesans sanatı mekânı, küpçülük ve soyut ifade ile bulmuştur. Bu bakımdan sanat, hem form hem de içerik açısından yeni bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunlar aslında mekân ile ilgili çok farklı yaklaşımların olduğunu göstermektedir. Mutlak, görece ve ilişkisel mekân olarak sınıflandırılabilir bu çeşitliliği, Lefebvre, Deleuze ve Guattari'nin çalışmalarında görmek mümkündür (Elden, 2009; Kitchin, 2009; Peet, 1998; Warf, 2001).

Mekânın Batı düşüncesinde ortaya çıktığı ilk dönemlere baktığımızda, mutlak mekân anlayışının baskın olduğunu söylemek mümkündür. Bu mekân, içerisinde her şeyin meydana geldiği bir konteynirdir. Sabit ve değişmezdir. Bunu hem Newton'un, hem Galileo'nun hem de Descartes'in çalışmalarında görmek mümkündür. Bu anlayışa göre mekân, üç boyutlu bir ızgara olarak temsil edilir. Yükseklik, genişlik ve derinliği olan bir sabit konteynir. Koordinat sistemine dayanan bu mekân algısının büyük ölçüde kartografik olduğunu ve geometriye indirildiğini söyleyebiliriz. Böylece mekân, hem hesaplanabilen hem de ölçülebilen bir nesne olarak görülmektedir. Mekân, noktalar, çizgiler ve alanlardan oluşan ve kontrol edilebilen bir varlıktır. Mutlak mekân şeklinde tanımlanacak bu mekân anlayışı, aslında Öklitçi geometriye dayanmaktadır (Elden, 2009).

Görece mekân fikri ise mekânın boş bir konteynir ya da kap olmadığını, nesnelere ve ilişkilerle dolu olduğu düşüncesine dayanır. Bu anlamda mekân, kısmen nesnelere ilişkiye bağlıdır. Görece mekân anlayışında da geometri önemli bir yere sahiptir (Cloke, Philo, & Sadler, 1991; Elden, 2009; Massey, 1993). Ancak mutlak mekân fikrinden farklı olarak, çoklu bir geometri anlayışına sahiptir ve Öklitçi bir kısım argümanları reddeder. Ahenk, düzen ve tutarlılığa vurgu yapsa da, nereden baktığınızın farklı mekân yaklaşımı oluşturmada önemli olduğunu savunur. Örneğin, birbirine paralel iki meridyen, paralel olmalarına rağmen kutuplarda birleşirler. Bu yaklaşıma göre mekân ve onun deneyimleme biçimimiz görecedir (Elden, 2009).

Mekânın başka şeylere bağlı olarak görülmesi görece bir mekân yaklaşımı gerektiriyordu. Bu yaklaşım, uzaklık ve yakınlık kavramlarını da sorunlu hale getirmiştir. Örneğin telefonda konuştuğunuz birine bir kaç blok ötedeki bir komşunuza göre daha yakın olabilirsiniz. Dolayısıyla, yakınlık ve mesafe aynı şeyler demek değildir. Aynı şekilde internette bir konuşma odasında konuştuğunuz dünyanın başka bir ucundaki bir insana, sizinle aynı kentte yaşayan birinden daha yakın hissedebilirsiniz. Hem daha rahat erişir hem de kolaylıkla etkileşimde bulunabilirsiniz (Elden, 2009; Mizrach, 2008; Peet, 1998).

Tarihsel olarak geleneksel felsefi tartışmalara baktığımızda zamanın öncelendiğini, mekânın ise göz ardı edildiğini görürüz. Zaman daha çok değişim ve gelişme olarak görülürken, mekân ise daha çok statik, sabit ve konteynir olarak görülmüştür. Örneğin Immanuel Kant, mekân ve zaman algılarımızın etkili bir şekilde beynimize yerleştiğini ve ancak mekân ve zaman ile dünyayı algılayabildiğimizi ifade etmektedir. Kant için de zaman, mekândan önce gelen bir kavramdı. Hatta bazı düşünürler, x, y ve z mekânsal boyutlarının, zaman boyutunu hesaplamak üzere bir araya getirildiğini ifade etmektedirler. Zamansal değişim, mekânsal dinamiklerdeki değişimle bilinmeye çalışılmıştır. Heraclitus'un aynı nehirde iki kez geçemezsiniz yaklaşımı, zamanı önceleyen ama mekânı arkada bırakan bir yaklaşımdır. Einstein ise zaman ve mekân arasındaki ilişkiyi birlikte var olmadan çok, birbirine bağlı olarak var olma şeklinde ele almaktadır (Elden, 2009).

Her ne kadar birçok kişi, mekân ve yer (place) kavramlarını eş anlamlı gibi kullansa da aralarında önemli farklılıklar vardır. Birçok coğrafyacıya göre yer, mekâna göre daha fazla deneyimlenen, yaşanan ve etkileşim içinde olunan çevre olarak görülürken, mekân daha matematiksel ve soyuttur (Peet, 1998; Unwin, 1992). Yer, daha çok beden ve içerisinde olan bitenlerle oluşan algılarımızla anlaşılan bir olgudur. Ancak unutmamak gerekir ki insanların kullandıkları birçok ölçü birimi (feet, fathom ve cubit gibi) bedenden türetilmiştir. Örneğin hektar, bir insanın bir çift öküz ile bir günde sürebildiği alana tekabül etmektedir. Bazı araştırmacılara göre ise yer daha yerel ve kişisel, mekân ise daha büyük ve

daha az kişiseldir. Yer "burası" iken, mekân "orası"dır. Bazılarına göre ise mekân daha açık ve yayılmışken, yer ise daha sınırlandırılmış ve daha özeldir. Yer, bunların ikisini de barındırabilirken, mekân bunu yapamaz; çünkü şeyler yer kaplar ve işgal eder. Bu, Decartes'ın da paylaştığı bir düşünceydi ve ölçülebilir mekân hem içerisindeki nesnelere hacmini hem de içinde yer aldıkları konteynırı içerir (Elden, 2009).

Coğrafyanın kimlik ve yaklaşımında merkezi bir yere sahip olan mekân, coğrafyanın tarihsel gelişimi içerisinde farklılıklar gösterdiği gibi, coğrafya içindeki farklı geleneklere ve paradigmalara göre de çeşitlilik arz etmiştir. Her paradigmanın ontolojik ve epistemolojik yaklaşımına göre farklı mekân tanımlamaları ve kavramlaştırmaları yapılmıştır. Bu da, bu konuda oldukça zengin bir teorik temel oluşturmuştur. Bu konudaki teorik tartışmalar, farklı pencereler açmış ve dinamik bir düşüncenin doğmasına katkı sağlamıştır.

Coğrafya Disiplininde Mekân Tartışmaları

Coğrafyacıların mekân konusundaki kavrayış ve anlayışı, aslında geleneksel mekân kavrayış ve anlayışlarından farklı olmamıştır. Bu anlamda bazı coğrafyacılar mekânı yer olarak tanımlayıp analizlerinin parçası yaparken, bazıları da daha çok matematiksel bir olgu olarak görmüş ve yorumlamıştır. Bu iki yaklaşımın arasını bulmaya çalışan yaklaşımları da ilave edebiliriz. Ancak özellikle son zamanlarda ortaya çıkan ilişkisel mekân, normatif mekân, çok anlamlı mekân gibi yaklaşımlar, bu konudaki tartışmalara yeni boyutlar kazandırmıştır. Mekânın güç-iktidar ilişkilerinde rolü, güç ilişkilerini yansıtma niteliği, ayrımcılık ve dışlayıcılığa aracılık etmesi, aktif mekân ve pasif mekân tartışmalarını da gündeme getirmiştir (Flint, 2004). Bu bakımdan geleneksel mekân kavramlaştırmalarından bahsedeceğimiz gibi, özellikle hümanistlik, Marksist, feminist ve postyapısalcı mekân kavramlaştırmalarından da bahsedebiliriz. Bu konuda oluşan zengin literatür, Türkiye'deki coğrafya ve sosyal bilim araştırmalarına büyük katkı sunacak niteliktedir.

Anglosakson coğrafyasına ve Batı düşünce tarihine bakıldığında, mekân tartışmalarının çok eskilere dayandığı görülmektedir. Bu anlamda, mekânın tarihsel olarak coğrafyacılar tarafından ele alınış biçiminde, farklı kategorik yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür. Geleneksel bölgesel coğrafyada, mekânın büyük ölçüde bir sahneye, üzerinde olayların meydana geldiği statik bir platforma veya bir konteynıra indirildiğini söyleyebiliriz. Kantitatif Devrim ile gelen pozitivist coğrafya yaklaşımında ise mekânın büyük ölçüde insandan arındırılmış, matematiksel kavramlarla ifade edilen soyut bir kavrama dönüştürülmüştür (Peet, 1998). Bu anlamda, konum, mesafe, uzaklık ve boşluk gibi kavramlarla ifade edilen mekân, büyük ölçüde pasif ve edilgendir. Hümanistlik coğrafyacılar ise bir aktör olarak insanı görmezlikten gelen bu yaklaşımı eleştirmiş ve deneyimlenen ve yaşanan mekân kavramlaştırmalarını geliştirmiştir. Bu minvalde, özellikle yuva (home) üzerine yapılan çalışmalar, mekânın nasıl anılarla, duygularla dolu ve insan yaşamının merkezinde yer alan bir dinamik olduğunu ortaya koymuştur (Tuan, 1977). Marksist coğrafyacılar ise mekânın güç ilişkilerinden bağımsız bir şekilde ele alınmasının mümkün olmadığını ifade ederek, hümanistlik coğrafyacıların kavramlaştırmalarını eleştirmiştir (Harvey, 1973). Marksist coğrafyacılar, mekânı iktidar mücadelesinden ve kapitalist üretim modellerinden ayrı düşünmenin, onu oluşturan ve biçimlendiren dinamikleri ıskalamak olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu coğrafyacılar mekânın mevcut örgütlemesi ve konfigürasyonunun, sadece mekânı biçimlendiren güç ilişkileri konusunda ipuçları sunmadığını, aynı zamanda eşitsiz toplumsal yapıyı devam ettiren bir fonksiyon gördüğünü dile getirmişlerdir (Harvey, 2001). Dolayısıyla, bu bakış açısına göre mekân sadece toplumsal güç ilişkilerini ve mücadelelerini yansıtmaz, aynı zamanda eşitsiz toplumsal yapıların devamını sağlar. Benzer şekilde postyapısalcı yaklaşımlar da hümanistlik coğrafyacıların mekân kavramlaştırmalarını eleştirmiştir. Buna göre postyapısalcı coğrafyacılar, özel alan-kamusal alan ayrımlarından, yuva (home) içindeki iktidar ilişkilerine kadar çok farklı alanlarda hümanistlik coğrafyacıların yaklaşımlarını naif ve eksik bulmuşlardır (Elden, 2009; McDowell, 1999).

Özellikle 1960-1970'li yıllarda, mekânsal bilim yaklaşımını benimseyen pozitivist coğrafyacılar ile hümanistlik coğrafyacılar arasında yaşanan tartışmalarda mekân merkezi bir yere sahiptir. Kantitatif Devrim ile ortaya çıkan mantıksal pozitivism, mekanikleşen mekân anlayışıyla sonuçlanmış ve mekânı nesneleştirmiştir (Cloke et al., 1991). Mekâna pasif bir anlam yükleyen bu yaklaşımına göre insanlar, rasyonel dünyada rasyonel kararlar verirler. Kantitatif coğrafyacılar mekânı konum, mesafe, mekânsal kalıplar ve boşluk gibi anlamlar ile ele almış ve analizlerini buna göre yapmışlardır. Dolayısıyla, bu bakış açısına göre mekân, bir kısım koordinat, konum ve mesafelerden ibaret bir nesne veya bir sahneden ibarettir (Cresswell, 2009).

Coğrafyadaki Kantitatif Devrim, sıklıkla coğrafyayı mekânsal bir bilim olarak anlama arayışı olarak karakterize edilmektedir. Sosyal bilimlerdeki geniş çaplı gelişmenin bir parçası olan bu yaklaşım, mekânı sosyal bağlamının ve bireylerin faaliyetlerinin koşullandığı ve belirlendiği temel bir değişken olarak görmüştür. Burada mekân temel odak noktası, bilimsel metot ise onu keşfetmenin ve analiz etmenin yolu olarak görülmüştür. Bu yaklaşımda, yön ve bağlantıyla beraber mesafe ve düzen ayrı bir önceliğe sahiptir. Buna göre araştırmanın amacı, bunları ortaya koyacak genel kuralları, araçları ve yöntemleri belirlemek ve geliştirmektir. Bu anlamda, mekânsal ilişkilerle ortaya çıkan mekânsal düzeni ortaya koymak en temel hedeftir. Bu ise mekânı statikleştiren ve pasif bir konteynıra dönüştüren bir bakış açısıdır. Nesne ve olayların önemi, mekânsal ilişki ve yakınlığa göre tespit edilir. Mekânın ne olduğu konusunda eleştirel bir bakış ortaya koyamayan bu pozitivist anlayış, kullandığı matematiksel yöntemler ve sayısallaştırma ile mekânı hesaplanabilir ve ölçülebilir bir inşaya dönüştürmektedir. Coğrafi bilgi sistemleri gibi coğrafyadaki yeni yöntem ve yaklaşımlar da benzer bir mekân anlayışına dayanmaktadır.

Mekânsal bilim yaklaşımını eleştirenler, bu yaklaşımın mekânı ya ayrı bir alan olarak gördüğünü ya da fetişizm yüklediğini ifade etmektedirler. Bunun temel nedeni olarak da "bilimsel" yaklaşım vurgusunun olduğunu ifade etmektedirler. Yapısalcı düşünceyi temsil edenler ise mekânı, daha çok ilişkiler ağı yaklaşımı ile ele almışlardır. Bu anlamda araştırmalarında mekânsal metaforlara geniş bir yer veren antropolog Claude Lévi-Strauss ve Marksist teorisyen Louis Althusser, en önemli ilham kaynaklarıdır (Elden, 2009). Mekânı zaman aleyhine öne çıkaran bu düşünürler, alan, pozisyon, mîntika, muhit, semt ve sınır gibi birçok kavramı, sosyal analizlerinin parçası yaptılar. Zamanı dondurarak, olayları ve olguları parçası oldukları ilişkiler ve yapılar ağı içerisinde anlamaya çalıştılar. Böylece zaman içerisindeki değişimin ortaya konulabileceğini savunan bu düşünürler, diakronik değil senkronik bir yaklaşımla sosyal konuları ele almışlardır (Elden, 2009). Bu yaklaşımın temel fikri, zamansal değişimi kontrol altına alarak, toplum ve insan düşüncesinin daha derin yapılarını incelemektir. Bu yaklaşıma göre, bu yapılar, ancak mekânsal ilişkilere odaklanılarak ortaya konulabilir. Ancak daha sonra yapısalcıların da fark edeceği gibi, bu zamanla meydana gelen değişim olasılıklarını hapseden bir eğilimdi. Bu nedenle, daha sonra gelen yapısalcılar, var olan yapıların bilgi, güç ve doğrulara bağlı olduğunu ve her şeyin tarihsel olarak inşa edildiğini vurguladılar. Dolayısıyla, zamansallığı ve mekânsallığı beraber düşünen ve analiz eden bir yaklaşım ortaya koydular (Elden, 2009; Warf & Arias, 2009).

Pozitivist mekân anlayışı, özellikle hümanistlik coğrafya tarafından eleştirilmiş ve mekân kavramı entelektüel tartışmaların merkezinde yer almaya başlamıştır. Hümanistlik coğrafyanın en önemli temsilcilerinden olan Yi Fi Tuan (1977), deneyimle kazanılan bakış açısının bilimsel yaklaşımlara göre daha zengin olduğunu vurgulamaktadır. Yu Fi Tuan (1977: 201) bunu şöyle bir tespit ile ortaya koymaktadır:

Kabul edilebilir bir bilimsel dil ile söyleyemediklerimizi, reddetme veya unutma eğilimi gösteririz. Bir coğrafyacı sanki mekân ve yer hakkındaki bilgisini kitaplardan, haritalardan, hava fotoğraflarından ve yapılandırılmış saha araştırmalarından üretmiş gibi konuşur. İnsanlar sanki sadece akıl ve görme duyusu ile donatılmış, fakat dünyayı ve ona ait anlamları anlayacak başka bir duyuşa sahip değilmiş gibi yazılmaktadır. Coğrafyacı ve mimari plançı, mekânda nasıl konumlandığımız ve yeri nasıl yuvalaştırdığımız konusunda benzerlikleri fark etme eğilimi göstermektedir. Fakat dünyada gerçek olarak olmanın ne olduğunu tasvir etmeye ve anlamaya çalışmamaktadır.

Yi Fu Tuan (1977), Kantitatif coğrafyanın mekânı duygu, deneyim ve hafızadan arındırılmış bir şekilde ele almasını, indirgemeci bir yaklaşım olarak görmüş ve mekânı anlamaktan uzak olduğunu ifade etmiştir. Aslında bu anlamda, kantitatif coğrafyacılar ile hümanistlik coğrafyacılar iki ayrı ucu ifade eder. Kantitatif coğrafyacılar analizlerinde insanın değiştirme ve dönüştürme kabiliyet ve potansiyelini adeta görmezlikten gelirken, hümanistlik coğrafyacılar ise analizlerinde insanı temel aktör olarak ele almakta ve onun anlam dünyasını merkeze koymaktadırlar. Hümanistlere göre, asıl anlaşılması gereken insan ve onun inşa ettiği yakın mekândır. Yakın mekân ise yaşanan ve deneyimlenen yerdir.

Bölgesel coğrafya döneminde de coğrafyacıların mekân kavramlaştırmasında ve algısında eleştiri konusu olacak çok mevzu vardı. 20. Yüzyılın ilk yıllarında yapılan coğrafyada, korolojik bir bakış açısı baskındı. Bu bakış açısına göre çeşitli değişkenler, mekân içinde benzersiz bir şekilde birbirine bağlıdır. Bu anlamda, toprak, iklim, yeryüzü şekilleri, doğal çevre, kültürel çevre, gelenekler, siyasal ve ekonomik sistemler, inanç ve alışkanlıklar benzersiz bir şekilde birbiri ile ilintilidir (Cresswell, 2012). Benzer bir mekân anlayışının bugün Türkiye'deki coğrafyacılar arasında da hala yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Türk coğrafyacılar yaptıkları analizlerde, araştırma sahasının fiziksel ve beşeri özelliklerini bir arada ele alırlar. Ancak bölgesel coğrafyacıların ve tabii Türk coğrafyacıların analizlerinin merkezinde yer alan mekân değil, bölgedir. Bu bağlamda, bölgeyi analizlerinin merkezine alan Paul Vidal de la Blache ve takipçileri, bölgelerin kendilerine özgü yaşam tarzlarını anlamaya çalışmıştır. Bütünlük ilişkisine dayanan bu analizler, fiziki çevre ile kültürel yaşam arasında sıkı bir ilişki kurma prensibine dayanıyordu. Bu yaklaşıma göre, bölgeler arasındaki yaşam tarzı farkının temelinde ise doğal çevre ve kültürel formların inşa edici rolleri vardı. Doğal çevre ve kültürel formlar bir araya gelerek, bölgeye özgün özellikler kazandırıyor ve onu diğer bölgelerden farklı ve benzersiz kılıyordu. Fiziki çevre özellikleri, insanların giyim ve yaşam tarzları, bölgeden bölgeye önemli farklılıklar gösteriyordu (Cresswell, 2009). Dolayısıyla, bölgesel coğrafya ile gelen ve Türk coğrafyasında hala güçlü bir damar olarak varlığını sürdüren bu mekân kavramlaştırmasını, mekândan ziyade bölgeyi ifade etmektedir.

Mekân ve yer kavramlaştırmaları üzerinde sıkça duran hümanistlik coğrafyacıların düşünce arka planı, fenomenoloji felsefesine, Vidalci bölgesel coğrafya yaklaşımına ve Carl Sauer'un kültürel coğrafya çalışmalarına dayanmaktadır (Unwin, 1992). Hümanistlik coğrafyacılar, insanların nesnel veya rasyonel varlıklar olarak değil, bilen ve hisseden özneler olarak düşünülmesi gerektiğini savunuyorlardı. Dolayısıyla, coğrafyacıların yapması gereken, dünyayı nasıl yaşadığımızın ve deneyimlediğimiz farkındalığını sağlayacak araştırmalara imza atmaktır (Relph, 1976). Bu farkındalığın odağında ise mekân kavramı vardı. Çünkü mekânın kavramlaştırılması, dünya ile nasıl bir ilişki kurulması gerektiği konusunda ipuçları sunar. Bu nedenle, yuva, vatan ve memleket gibi kavramlar analizlerin odağında yer alır. Özellikle yuva (home), hümanistlik coğrafyacıların anlamaya ve anlamlandırmaya çalıştığı en önemli mekânsal kategoridir (Elden, 2009; Henderson & Waterstone, 2009).

Ancak çok geçmeden hümanistlik coğrafyacıların kavramlaştırmalarının sorunlu olduğu görüldü. Hümanistlik coğrafyacıların geliştirdikleri deneyimlenen, hissedilen ve yaşanan mekân kavramlaştırması, mekânın ve anlamların inşasında, yeniden üretiminde ve çekişmesinde gücün rolüne dair pek bir şey söylemiyordu (Cresswell, 2012). Hümanistlik coğrafya yaklaşımında insan, ya bir birey ya da evrensel bir hümanist özneydi. Bu anlamda, Marksist, Feminist ve Postyapısalcı geleneklerden gelen coğrafyacılar, mekân kavramlaştırmasına daha eleştirel yaklaşımlar getirdiler ve hümanistlik yaklaşımların mekâna yansıyan güç ilişkilerini perdelediklerini savundular. Toplumdaki güç ilişkileri ile mekânın örgütlenmesi, inşası, yeniden üretimi ve anlam dünyaları arasında sıkı bir ilişki olduğunu dile getirerek, Heidegger'in mesken kavramlaştırmasını eksik ve dışlayıcı buldular. Bu yaklaşımı ekolojik bir düşünme biçimi olarak gören Marksist coğrafyacılar, hümanistlik yaklaşımların resmin tamamını görmekten uzak olduğunu dile getirdiler. Marksist coğrafyacılar göre, hümanistlik yaklaşımda, insan mekânları, sanki doğal, otantik ve olması gerektiği gibiymiş gibi sunuluyordu. Özellikle Marksistler, kapitalist sistem altında ve kapitalist üretim modelleri ile biçimlenen sosyal süreçlere dikkati çekerek, mekân inşası ile sosyal süreçler ve güç arasındaki ilişkilere vurgu yaptılar (Cresswell, 2009; Massey,

1993).

Marksist coğrafyacılar göre mekânın materyal yapısı ve biçimlenmesi, güçlü olanın çıkarlarına hizmet edecek ve onu ayrıcalıklı kılacak bir şekilde tasarlanmış karar mekanizmalarının bir ürünüdür (Peet, 1979). Bu nedenle, iktidar ve güç ilişkilerini, kapitalist üretim modellerini ve toplumsal eşitsizlikleri anlamadan, mekânı anlamının olanaksız olduğunu dile getirdiler. Hümanistler, mekânın belli sosyal kimlikleri ve ayrımları aşan temel ve evrensel bir içerik olduğunu göstermeye çalışırken, Marksist coğrafyacı David Harvey (1993), mekânın sıklıkla reaksiyoner bir biçimde kullanıldığını vurgulamıştır. Harvey (1993), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki güvenli siteleri ve savunma temelli toplum tanımlamalarına vurgu yaparak, bu tür eylemlerin dışardan gelen tehditlere karşı korunmaktan çok, "dışarda tutmayı" amaçladığını belirtmiştir (Cresswell, 2009; Harvey, 1993). Marksist coğrafyacılar göre burası, hümanist coğrafyacıların miras aldıkları Heideggerci mekân anlayışının en problemli yanıdır. Hümanistlere göre "yuva" anlamların ve bağların en yoğun olarak yaşandığı ideal yeri ifade eder. Heidegger'in kabin kavramlaştırması, bu tür yuvaya örnektir. Bu yuvada (home), her şey yerli yerinde ve dünya ile ahenk içindedir. Yuva, anlamların merkezidir. Burada bakım ve şefkat tecelli eder. Bu nedenle, kişi burada güven ve sevgi hisseder. Hümanistlere göre yuva, evrensel ilginin sembolüdür. Bu nedenle, aynen yer gibi, bireysel hanelerimizden, dünya gezegenine kadar birçok ölçekte bir yuva düşüncesi olabilir (Cresswell, 2009). Ev, memleket, vatan ve dünya kavramlaştırmaları, farklı ölçeklerdeki yuvalaştırmalara örnek teşkil eder. Ancak bu inşaların kimlerin işine yaradığı, kimlerin işine yaramadığı mevzuu Marksist coğrafyacıların üzerinde durdukları asıl konudur.

Gücün coğrafi olarak nasıl işlediğine büyük ilgi duyan eleştirel beşeri coğrafyacılar, yuva (home) hakkında oldukça farklı bir fikre sahiptirler. Feminist coğrafyacılar göre yuva (home), istismar, sıklık ve iş yükünün yoğun olduğu ataerkil otoritenin yeridir. Başka eleştirel coğrafyacılar ise yuvayı (home) çocuklara karşı şiddet ve istismarın mekânı olarak görürler (Thomas, 2006). Örneğin David Sibley (1994:99) şöyle demektedir:

Ev ve yakın yerel, sosyal ve mekânsal düzen, çevrenin (environment) açık ve baki özellikleridir. Bu çevre, mekân ve zaman kavramlaştırmaları farklı olanları dışlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Örneğin yetişkinlerden farklı bir zaman ve mekân kavramlaştırmasına sahip olan çocuklar, evsizler, göçebeler veya homojen beyaz ve orta sınıf mekânındaki siyahlar için, bu ortamlar doğal olarak dışlayıcı olabilir.

Başta Marksist ve Feminist coğrafyacılar olmak üzere eleştirel beşeri coğrafyacılar göre yuva (home), hümanistlerin resmettiği gibi sorunlardan arındırılmış bir cennet değildir. Vatan da tüm yurttaşların esenlik içinde yaşadıkları bir yer değildir. Eleştirel coğrafyacılar bir aidiyet alanı veya yeri olarak resmedilen yuvayı (home), sistematik ve asimetrik sosyal güç ilişkilerinin pekiştirildiği yer olarak görmüşlerdir (Sibley, 1995). Bu nedenle, asıl anlaşılması gereken, bu düzenin ve eşitsizliklerin hangi yollarla ve yöntemlerle devam ettirildiği konusudur. Bu bakımdan, eleştirel kültürel coğrafyacılar, mekân ve onunla ilişkilendirilen anlamların dışlama süreçlerine nasıl katkı sağladığını keşfetmeye çalışmışlardır. Mekâna yüklenen bir kısım anlamların, pratiklerin ve kimliklerin haritalanmasının, normatif yerler inşa etme ile sonuçlandığını ifade etmişlerdir. Bu da, o mekâna ait hissetme veya dışlanma duyguları ile sonuçlanmaktadır (Kaya, 2005).

Mekânın Sosyal İnşası ve Güç İlişkileri

Mekân bir sosyal inşadır. Bu inşaa, mekân hakkındaki anlamları, fikirleri ve çağrışımları tanımlar. İnsanlara doğal gelen bu tanımlamalar çoğu zaman sorgulanmazlar ve insanların mekânla ilişkileri ve etkileşimlerini belirler. Mekânsal inşalar, insanların bir kısım kalıplar içinde düşünmesini, yaşamasını ve etkileşimde bulunmasını sağlar. Her inşaa gibi mekânın inşası da toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız değildir. Tanımlamak, sınırlar çizmek ve temsil etmek toplumdaki güç ve iktidar ilişkileri ile ilintilidir. Her inşanın ayrıcalıklı kıldığı kesimlerin yanında, dışladığı toplumsal kesimler de vardır. Bu bakımdan, mekânı oluşturan, tanımlayan ve tasarlayan inşaların ve toplumsal kodların çözülmesi toplumdaki

eşitsiz güç ilişkileri anlamak bakımından kritik bir öneme sahiptir. Mekânın bu güç ilişkilerinden arındırılarak sunulması, hem toplumsal eşitsizlikleri örtmekte hem de devamını sağlamaktadır.

Mekânın sosyal inşası konusunda en ufuk açıcı kişilerden biri kuşkusuz Marksist filozof Henri Lefebvre'dir. Lefebvre'nin 1970'li yılların ortalarında yazdığı *Mekânın Üretimi (The Production of Space)* adlı eseri coğrafyacılar üzerinde önemli etkiler bıraktı. Lefebvre'nin mekân konusundaki düşünceleri, David Harvey ve Edward Soja gibi coğrafyacılar tarafından coğrafyaya taşındı ve yepyeni tartışmalara kapı açtı (Elden, 2009). Özellikle Soja'nın Lefebvre'den uyarladığı fikirler yoğun bir şekilde tartışıldı. Soja'nın sosyo-mekânsal diyalektik argümanı eleştirilse de, mekânın sosyal teoriye girmesi gerektiği yönündeki coğrafya araştırmalarında ve kent araştırmalarında büyük bir etki yaptı.

Mekân konusundaki birçok fikrini Ernst Cassirer ve Martin Heidegger gibi Alman filozoflardan alan Lefebvre, onları Marksist politikalar ve 20. Yüzyıl Fransız mekânları içinde yorumladı. Lefebvre'ye göre mekân yeterince anlaşılmış bir olgu değildir. Ancak anlamak için tanımlamak gerekir. Lefebvre'nin önerdiği, sabit ve tek anlamlı bir tanım ortaya koymak değil, diyalektik bir mekân düşüncesi geliştirmektir. Lefebvre'ye göre etrafımızda gördüğümüz ve algıladığımız birçok fiziksel (doğa) ve materyal mekân (kentler, mimari vs.) vardır. Lefebvre'nin "mekânsal pratik" dediği bu olguyu etrafımızdaki organik, fiziki ve gerçek mekân olarak tanımlamak mümkündür (Massey, 1993). Ancak Lefebvre'ye göre bu gerçek mekânın dışında birde, zihinsel insanın ürünleri olan "mekânın temsilleri" vardır. Haritalar, planlar, geometrik mekân ve zihinlerimizde oluşan o mekânlar ile ilgili inşalardır. Lefebvre'ye göre geleneksel mekân kavramlaştırmaları ya somut ya da soyut şeklinde olmuştur. Ancak günlük yaşamamızda karşılaştığımız mekân, bu iki düşünme biçiminden de izler taşıyan ama onları aşan bir anlama sahiptir. Buna da Lefebvre, "temsilin mekânları" demektedir. Bu, yaşanan etkileşimin sosyal mekânıdır. Soja, bu bakış açısından mülhem olarak mekânın aynı anda hem gerçek hem de tasavvuri olduğunu belirtmektedir (E. W. Soja, 1989).

Lefebvre, hem koyu materyalist analizi hem de siyasi olarak bağını koparmış idealist mekânı sorunu bulur. Ona göre, yaşanan mekân, soyutlama taktikleri ve dünyanın fiziki mekânının tabakaları tarafından etki altına alınmakta ve bu yönde bir anlamla yüklenmektedir. Bir Marxist olan Lefebvre, analizlerinde mekânsal öğeye yer vererek, bu analizi tarihsel materyalizm içine taşımaya çalışmıştır. Bu nedenle, Lefebvre'nin yaklaşımını tarihsel ve coğrafi materyalizm şeklinde tanımlayanlar da olmuştur. Lefebvre, zamanın mekanize ve ölçülebilir bir olgudan ziyade yaşanan bir olgu olarak anlaşılması gerektiğini savunmuştur. Bu bakımdan, mekânın nasıl üretildiği, inşa edildiği, kodlandığı ve farklı pratiklerle nasıl kullanıldığı konusuna büyük önem vermiştir.

Mekânı bir sosyal üretim olarak gören Lefebvre, mekân üretim pratiklerinin sadece fiziksel bina projeleri, şehir planları ve bölgesel kalkınma projeleri olarak görülmemesi gerektiğini, aynı zamanda insan ve grupların günlük etkileşimlerin de hesaba katılması gerektiğini savunmuştur. Analizlerini büyük ölçüde politik ekonomi yaklaşımına borçlu olan Lefebvre, mekânı bir ekonomik ve sosyal çıktı olarak görmüştür. Bu anlamda, kira, değişim, kullanım değeri ve kâr gibi konuları analiz eden Lefebvre, bu analizleri aşarak genel bir mekân politikası geliştirmiştir. Buna göre, zaman ve mekân tarafsız değildir. Daha önce insanlar tarafından inşa edilen mekânsal çerçeveler veya o mekânları deneyimleme yollarımız da tarafsız değildir. Mekân ve zamanın üretimi, aksiyon ve reaksiyonlarla şekillenir ve deneyimlenir. Bu bakımdan Lefebvre'nin sosyal mekân kavramlaştırması aynı zamanda yaşanan ve cisimleşen mekân olarak da anlaşılabilir. Bu bakımdan, "yer" literatürü ile ilişkisi vardır (Elden, 2009).

Lefebvre, mekân kavramını çok nadir olarak yalnız başına kullanır. Mekân kavramını tanımlayıcı sıfatlarla birlikte kullanır. Mekân üretimi bir çok başka mekânlarla doludur: somut mekân, soyut mekân, tezat mekân ve farklı mekân gibi. Lefebvre için üretim biçimi mekânın nasıl görüleceği bakımından oldukça önemlidir. Bu anlamda, özellikle kapitalizmin mekânı nasıl ürettiği konusu, Lefebvre için kritik öneme sahiptir.

Lefebvre'nin *Mekânın Üretimi* kitabının tamda coğrafyacıların ciddi teorik tartışmalara girdiği ve coğrafya dışındaki disiplinlerde yazılanlar kulak verdiği bir dönemde ortaya çıkması, coğrafya üzerinde derin izler bırakmasına neden oldu. Hümanistlik ve pozitivist mekân kavramlaştırmalarını eleştirenler coğrafyacılar için önemli teorik zemin sağladı ve daha derinlikli tartışmaların doğmasına neden oldu. Örneğin eleştirel coğrafyacılar göre, 1970'li yıllardan beri dominant olan hümanist coğrafyanın mekân kavramlaştırması, fazlaca sabit, fazlaca bağlı ve fazlaca geçmişte kökleşmiş bir yer kavramlaştırmadır. Bu sabitlik, bağlılık ve kökleşmişlik, dışlayıcı pratiklerin odağı olmaktadır. Bu nedenle, mekânın anlaşılması ancak temsil ettiği örtük siyaseti ve güç ilişkilerinin deşifre edilmesine bağlıdır.

Bu anlamda coğrafyadaki mekân tartışmalarına önemli katkılar sunan Allen Pred, dinamik bir mekân kavramlaştırmasından bahseder. Giddens'ın Yapılaşma Teorisi'nden hareketle Allen Pred (1984), coğrafyacıların temelde yerleri statik objeler olarak gördüğünü ifade eder. Pred'e (1984) göre son dönemlere kadar, yerler ve bölgeler keyfi bir periyotta, keyfi bir alanın ölçülebilir ve görülebilir bir kısım özellikleri ile ele alınıyordu. Bu durumda, gerek fiziki özellikler, gerekse beşeri özellikleri alınsın, bu anlayış mekânı donmuş ve statik bir insan aktiviteleri sahnesi olarak sunuyordu (Pred, 1984). Pred'e (1984) göre hatta mekânı bir konu için obje, bireysel olarak hissedilen değerlerin merkezi veya duygusal bağ ve önemin bir yerelliği olarak gören yeni beşeri coğrafyacılar bile, temelde mekânı durağan veya tecrübe edilmiş bir sahne olarak görmektedirler (Pred, 1984: 279). Pred (1984), mekânı insanların ve kurumların aktivitelerini üreten ve güç ile şekillenen sosyal yapılar tarafından üretilen süreçler olarak görür. Yani mekân aksiyon ile üretilirken, aksiyon da mekân ile üretilir. Dolayısıyla, mekân, hem üreten hem de üretilen bir dinamik olarak görülür (Pred, 1984).

Pred'in dinamik mekân anlayışı, zaman-mekân kavramlaştırmasını ima eder (Warf, 2008). Pred, zaman coğrafya kavramsallığı içinde, "güzergâh" (path) kavramından bahsetmektedir. Güzergâhlar, insanların ve objelerin belirli bir zaman dilimi içerisinde, mekânda nasıl hareket ettiklerini ifade etmektedir. Güzergâhlar, bir araya gelerek mekânı üreten insan ve objeleri üretirler. Bu durumda, mekân kültür ve toplumun yeniden üretildiği, biyografilerin şekillendiği ve doğanın dönüştüğü bir süreci ifade ederken, zaman-mekân spesifik aktiviteleri ve güç ilişkileri de mekânı üretir. Burada, karşılıklı olarak birbirini biçimlendiren, üreten ve yeniden dönüştüren süreçlerden bahsedilmektedir (Pred, 1984: 282).

Pred'in (1984) kavramlaştırmasını farklı kılan şey, güç operasyonlarına vurgusudur. Bu anlamda güzergâhlar, sosyal yapıların ve güç ilişkilerinin bağlamsallığında ele alınırken, sosyal yapılar ise bu güzergâhlar vasıtasıyla üretilir. "Kurumsal projeler" kavramından bahseden Pred, bu projelerin insanların günlük güzergâhları, bireysel ve sosyal bilincin gelişmesi üzerinde büyük bir belirleyiciliğinin olduğunu ifade eder (Pred, 1984: 282). Dominant kurumsal projeler, kendi kapsamı dışında kalan diğer kurumsal projeleri ve bireysel güzergâhları hükümsüz kılar. Bu nedenle, mekânın üretimini sağlayan süreçler sosyal ilişkiler tarafından yapılandırılmış asimetrik süreçlerdir. Dolayısıyla, bir mekândaki süreç ve hareket sadece bir adet/alışkanlık değil, aynı zamanda bir güç meselesidir. Bu bakımdan, Seamon mekânı kareografilenmemiş mobil ve niyetlenmiş bedensel özneler vasıtasıyla üretildiğini ifade ederken, Pred bu bedensel öznelerin sosyal ayrımlarla nasıl farklılaştığına vurgu yapar (Elden, 2009). Sosyal ayrımlar bazı hareketlere izin verirken, bazılarını ise engeller. Kadınların, erkeklerin rahatlıkla hareket ettiği mekânlarda hareket edememesi, beyazlara açık olan alanların siyahlara kapalı olması, Ortadoğu kökenlilerin seyahatlerinde bir kısım kısıtlamalara maruz kalması gibi örnekler, bu sosyal ayrımlara ve mekânsal sınırlamalara örnek olarak gösterilebilir.

Edward Soja (1996) ise farklı olarak *Üçüncü Mekân* kavramlaştırması yapar. Soja'ya (1996) göre *Üçüncü Mekân* her şeyin bir araya geldiği mekândır. Öznel-nesnel, soyut-somut, gerçek-hayal, bilinen-tasavvur edilmeyen, tekrar eden-ayırımsal olan, yapı-fail, bilinç-bilinçaltı, disiplin-disiplinlerarası, gündelik yaşam-sona ermeyen tarih ayrımları yapmayan Soja, her şeyin bir arada düşünülmesi gerektiğini belirtir. Soja *Üçüncü Mekân*'i insan yaşamının mekânsallığını anlamının ve değiştirmenin başka bir yolu olarak görür. Buradaki temel amaç, eleştirel bir mekânsal farkındalık oluşturmaktır (E. Soja, 1996). Aslında *Üçüncü Mekân*'den kast edilen farklı bir araya gelişlerin (kişi, aktör ve bağlamın)

oluşturduğu "melezlik" meselesidir.

Massey (1993) ise hümanistlik coğrafyacıların aksine, hareketliliği mekâna karşı bir tehdit olarak görmez. Tam aksine, hareketliliğin mekânı yeniden inşa edip, konumlandığına savunur. Massey'e (1993) göre insanların, fikirlerin, mal ve hizmetlerin hareketi, mekânı inşa eden dinamiklerdir. Bu bakımdan, yerler, hümanist coğrafyacıların iddia ettiği gibi, bağlı ve kökleşmiş veya tek bir homojen kimliğe bağlanmış değildir (Massey, 1993).

Massey, "ilerlemeci", "küresel" ve "dışa dönük" mekân algısını önermektedir. Bu algıda, açık bir şekilde, iç ve dış ayrımı yoktur. Bu nedenle, içtekiler ve dıştekiler hakkında kesin hükümlerde bulunmak oldukça güçtür. Böyle bir ayrım yapmanın da bir manası yoktur. Massey, bunu örneklendirmek için Londra'da bulunan Kiburn High Road caddesinden bahseder. Bu caddede İrlanda barları olduğu gibi, Hint marketleri ve Müslüman gazete satış noktaları da var. Heathrow havalimanından uçan uçaklar, bu caddenin üzerinden geçer. Cadde birçok bakımdan geniş bir dünyaya bağlıdır. Dışarının neresi olduğunu belirlemenin bile zor olduğu bir yerde, dışarının dışlanmasının bir anlamı yoktur. Bunun yerine, inşa edici bağlantılar setinden bahsetmek mümkündür. Bu nedenle, mekânı iç hareket ve süreç şeklinde ele alan yaklaşımlara ek olarak Massey, yer ile daha geniş dünya arasındaki bağlantılara dikkat çekerek, küresel bir bağa ve duyarlılığa kapı açar (Cresswell, 2009; Elden, 2009; Massey, 1993).

Doreen Massey'in temelde savunduğu ilişkiyel mekân yaklaşımıdır (Warf & Arias, 2009). İlişkiyel mekân yaklaşıma göre nesnelere ancak diğer nesnelere ilişkili bir sistemde var olurlar. Bu nedenle, mekân karşılıklı ilişkilerin bir ürünü olarak görülür. Bu ilişkilerin mekânı biçimlendirdiği düşünülür. Bu bakışa göre mekân tekil değil, çoğuldur. Homojen değil, heterojendir. Bu nedenle, mekân sürekli ve bitmeyen bir inşa sürecindedir. Bu durumda, bir çeşit mekândan ziyade çoklu bir mekân söz konusudur. Sosyal ilişkiler mekânı, sanat ve duygu mekânı, hayal ve rüya mekânı gibi birçok mekân çeşidi sıralamak mümkündür.

Sonuç olarak gerek Lefebvre'nin diyalektik mekân anlayışının özünde, mekânın sosyal inşası ve bunun sürekliliği konusu vardır. Hem somut hem de soyut mekân inşalarına dikkat çeken Lefebvre, mekân ve kavramlaştırılmalarında gömülü anlam ve güç ilişkilerinin çözülmesini önemli görür. Pred ise pasif mekân kavramlarını eleştirir ve dinamik bir mekân bakış açısını önerir. Pred'in temel vurgusu güç ilişkileri ile mekânın inşası arasındaki karmaşık ilişkiler konusudur. Pred, aksiyon ve mekânın karşılıklı birbirini üretmesi ve inşası konusuna vurgu yaparak, pasif mekân yaklaşımını eleştirir. Soja'nın Üçüncü mekân vurgusu ise soyut-somut, yapı-fail ve öznel-nesnel ayrımlarını reddederek, farklı bir araya gelişlerin oluşturdukları melezlik konusuna vurgu yapar. Massey ise benzer şekilde ayrımları reddeder ve ilişkiyel mekân yaklaşımını önerir. Bu nedenle, mekânı farklı dinamik ve karşılıklı ilişkilerin ortak ürünü olarak görür ve çoklu bir mekân anlayışı önerir.

Kamusal Normatif Mekân

Mitler ve semboller, bir kısım normatif mekânlar ve sınırlar inşa ederler. Toplumsal sağduyu, değer ve kabullere dayanan normatif mekân inşaları, toplumun kamusal mekândaki davranış ve temsil durumlarını belirler. Bu inşaların düzeni mümkün kıldığı düşüncesi, onlara toplumsal bir meşruiyet kazandırır. Buna göre kamusal mekân, en iyi şekilde, toplum ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumlar ve etkinlikler vasıtasıyla tasavvur edilir. Bu anlamda, kamusal mekân, kamunun (halkın) organize, temsil ve tasavvur edildiği alandır. Ancak bu kamusal mekânlar (kurumlar ve etkinlikler) vasıtasıyla sosyal formasyonlar toplumdaki güç yapılarına erişim olanağı bulabilirler (Staeheli & Mitchell, 2007).

Kamusal mekâna yüklenen anlamlar ve idealize ettiği olgular normatiftir. Bu nedenle, kamusal mekân demokratik toplumlarda ideolojik bir önem taşır ve bir kısım toplumsal idealleri temsil eder.

Kamusal mekân, tüm toplum üyelerinin sosyal etkileşimlerinin ve siyasi etkinliklerinin gerçekleştiği yerdir ve bir kısım tanımlamalara dayanır. Ancak unutulmamalıdır ki her tanımlamanın dışlayıcı bir niteliği vardır. Kamusal mekânda kimlerin olabileceği ve bu mekânda sergilenebilecek davranışlar, yasalar ve toplumsal normlarla belirlenmiştir. Bu mekânda yurttaş olanların sahip oldukları haklar ile olmayanların hakları aynı değildir. Cinsiyet, ırk, yaş ve sınıf temelinde de birçok sınırlandırmadan söz etmek mümkündür. Kimlerin halk olduğu, kamusal mekânın ne olduğu ve kamusal mekândaki makbul davranışların neler olduğu konuları, normatif inşalardır ve güç ilişkilerinden bağımsız düşünülemezler (Mitchell, 2003).

Normatif kamusal mekân inşası bir kısım toplumsal kabullere ve tanımlamalara dayanır. Her tanımlama ve inşa ise dışlayıcıdır. Bu nedenle, dışlamak ve dışarda tutmak üzere inşa edilen kamusal mekân, çok problemlili bir inşadır. Ayrıca kamusal mekân sadece soyut bir ifade değildir. Aynı zamanda maddi bir yanı vardır. İçerisinden siyasi aktivitenin aktığı, gerçek muhitleri, yerler, zeminleri ve kurumları ifade eder. Zaten mücadele de bu gerçek muhitlerde, yerlerde, zeminlerde ve kurumlarda gerçekleşir.

Coğrafyadaki eleştirel yaklaşımlar, mekânın normatif inşasına dikkati çekerek, bu insanın toplumsal eşitsizleri perdelediklerine vurgu yaparlar. Şeyler, pratikler ve mekânın dışına etiketlenerek atılan insanlar, sıklıkla görünmeyen ve neyin doğru, neyin yanlış olduğunu tanımlayan sınırları çizerler (Warf, 1997). Hepimiz, bir kütüphanede sessiz olmamız gerektiğini veya sokakta çıplak gezmemiz gerektiğini biliriz. Konuşulmayan bu kurallar, toplumun sağduyusunda mevcuttur. İşte kurallara dayalı bu toplumsal sağduyu, onları çok büyük bir ideolojik araca dönüştürür. Siyaset çoğu zaman bu toplumsal sağduyu üzerine inşa edilir. Kötü olanlar ile iyi olanlar bu sağduyu ile sağlanan ideolojik araç ile kontrol altına alınır, sınırları çizilir ve iktidar alanları pekiştirilir (Gregory, 2009).

Mekânın normatif inşası, kimlik ve güç ilişkileri arasında yakın bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Köşe başlarını tutan dilenciler, evsizler ve mültecilere kızmak, onları bu koşullara iten büyük güç ilişkilerini (küresel, ulusal ve yerel) görmezlikten gelmek, bir kısım pratikleri ve anlamları bağlamının dışına çıkarmaktır. Örneğin, 1990'lı yıllarda Türkiye'de terörle mücadele kapsamı içinde boşaltılan köylerden göç eden insanlar, Türkiye'nin büyük metropollerine taşınmıştır. Kentte yaşama kültürü ve ekonomik becerileri sınırlı olan bu insanların, suça bulaşması ve yoksulluk içerisinde bir yaşam sürmeleri sadece onların kabahati değildir. Güvenlik politikaları, kalkınma politikaları ve uluslararası ilişkiler gibi birçok etmen bu insanların yaşam yeri tercihlerini kendi özgür iradelerine bırakmamıştır. Dolayısıyla, kent yaşamına entegre olamamak sadece bu göçmenlere yüklenecek bir sorumluluk değildir. Ancak toplumda artan suç oranları, kentlilerin nahos buldukları görüntüler ve davranışlar, yerinden edilmiş insanlara karşı bir öfkenin doğmasına neden olmuştur. Kente yüklenen anlamlar, kentte yaşamın normları ve bir kentliden beklenen davranışları, normatif mekân anlayışının yansımaları olarak görmek mümkündür. Bu bakımdan bir süreç olarak mekânın normatif inşası bir kısım kimlikleri dışlanmasında ve ötekilerin üretmesinde önemli bir araçtır.

Normatif mekân inşası kamusal alanın nasıl ve kimler tarafından kurulacağını da ima eder. Sınırları ve makbul davranışları belirlenmiş kamusal alan önemli bir politik alandır. Dolayısıyla herkese açık olduğu farz edilen kamusal mekân, toplumsal norm ve yasalarla sınırları çizilmiş alandır. Değerler, iktidar ve güç ilişkilerinden arındırılmış objektif bir mekân değildir. Örneğin İstanbul'da yaşayan herkes, metro duraklarını, kalabalık sokakları, parkları ve alışveriş merkezlerinin önlerini işgal eden, Suriyeli mültecilere kızma hakkını kendinde bulabilir. Bu insanların, çizilen sınırları geçmemesi, gösterilen yerlerden ayrılmaması ve geldikleri yerlere geri dönmeleri gerektiği fikrini taşıyabilir ve bunu ifade edebilir. Bu vatanın Türklerin yurdu olduğunu ve bu yuvaya giriş ve çıkışların bir kısım kuralları olduğu hatırlatılır. Bunlar, yuvanın güvenliği ve sürdürülebilirliği bakımından kritik bir öneme sahiptir. Herkese yol vermek, "bizim" yerimizin güvenliğini riske eden bir tehlikedir. Dolayısıyla, mültecilik mekânda dışlanmanın meşru bir gerekçesi olmaktadır. Bize ait bir mekânda, başkalarının var olması, yaşaması ve yaşama şekli, bizim kurallarımıza göre olmaktadır (Cresswell, 2009).

Sosyal sınıf, ırk, inanç, cinsiyet, cinsel eğilim ve engellilik kimlikleri hem fiziksel mekânda hem de

sosyal mekânda ayrımcılık nedeni olabilmektedir. Coğrafyacılar mekânın sosyal inşasının dışlanan kesimler tarafından nasıl sürekli olarak mücadele, karşı gelme ve direnme alanına dönüştürüldüğünü ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Evsizler ve dilenciler, köprü altlarını, kuytu yerleri ve harabe meskenleri toplumun direncine rağmen kullanmakta, eşcinseller ve travestiler kamusal alanda öpüşmekte ve ilişkiye girebilmektedir (Low & Smith, 2006). Her ne kadar ana akım "normal" kimlikler, kamusal mekânı dizayn etse de, ana akımın dışında kalan kişi, grup ve kimlikler bir güç mücadelesine girişmekte ve toplumsal normları zorlamakta ve kendine yer edinmeye çalışmaktadır (Brown, 2006). Bu, bitmeyen bir kamusal alan mücadelesidir. Muhafazakâr ve dindar kimliği ile ön plana çıkan AK Partili LGBT'lerin (lezbiyen, gay, biseksüel ve transgender), parti bayraklarını taşıyarak, İstanbul'da yürümesi ve herkese açık miting alanına bayrakları ile gitmesi, bu normların nereye kadar zorlanabileceğinin, sokak ve kamusal alanın nasıl bir mücadele alanı olduğunu açık bir göstergesidir (Akay, 2012; Horta, 2006; Low & Smith, 2006).

Sonuç olarak, devletin çizdiği sınırlar ve bu sınırlara direnen bir toplumsal kesim, bizi kamusal alan, alternatif hareketler, yurttaşlık ve demokrasi konusunda tekrar düşünmeye itmektedir. Normatif kamusal mekân bir sosyal inşadır. Bir kısım ideallere, tanımlamalara ve kabullere dayanır. Tanımlamalar toplumsal güç ilişkileri konusunda ipuçları verir. Her tanımlamanın ayrıcalıklı kıldığı veya dışladığı toplumsal kesimler vardır. Toplumun sağduyusuna hitap eden normatif mekân inşası, çoğu zaman dışlayıcı bir işlev görür. Önemli ideolojik araçları olarak normatif mekân tanımlamaları, toplumu kontrol altında tutma, iktidarı pekiştirme işlevi görür. Bu da, dışlanmış kesimlerin direnç göstermesinin meşru zeminini oluşturur. Direnç grupları, kamusal mekânın kapsamının genişletilmesini isteyebilir ve kendilerine de alan açılmasını talep edebilirler. Bu da yeni tanımlamalar ve yeni normatif mekân inşalar demektir. Dolayısıyla, normatif mekân inşası dinamik bir süreçtir ve toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız değildir.

Sonuç

Mekân, beşeri coğrafyanın merkezinde yer alan bir kavramdır. Ancak oldukça dinamik ve değişken olan ve birden fazla anlamı olan bir mekân kavramlaştırmaları vardır. Mekâna yüklenen anlam, coğrafyanın nasıl yapılacağını belirler. Bu nedenle, Türk coğrafyasının, temel kavramlar konusunda bir entelektüel tartışma başlatmaya olan ihtiyacı açıktır. Mekân, yer, sosyal inşa, sosyal süreçler, güç ilişkileri, sosyal ağlar ve bunların mekân içerisinde oluşturduğu konfigürasyonlar, bağlamsallıklar ve konfigürasyonların birey-toplum, birey-mekân, toplum-mekân, kimlik-mekân ilişkileri gibi birçok konunun ve kavramın yeniden müzakere edilmesi gerekmektedir. Ekonomik üretim modellerinin, mekânın üretiminde ve yeniden biçimlendirilmesinde rolünün anlaşılması ayrı bir konudur. Toplumsal eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin mekândaki yansımaları, kamusal ve özel alan tartışmaları, kimlik ve mekân ilişkileri gibi birçok konu coğrafyacıların Türkiye'de henüz üzerinde durdukları konular değildir. Mekânı daha çok koordinat, çizgi, nokta ve fiziki çevre unsurlarından ibaret gören yaklaşımların, derinlikli analizler getirmesi, toplumsal eşitsizlikleri ve onların mekânsal yansımalarını ortaya koyması mümkün değildir. Mekân sadece bir sahne, bir konteynir ve bir konum değildir. İç içe geçmişlikler, karmaşık sosyal ağlar, güç ilişkileri, hafıza ve aidiyet, karşılıklı şekillendirme ve biçimlendirme gibi kavramlaştırmaları, mekânı statik bir varlık olmaktan çıkarmakta ve hareketlerle üretilen, hareketleri ve olguları üreten bir dinamik varlığa dönüşmektedir.

Kaynakça

- Akay, E. (2012). AKP'li Şentop, Başbakan'ın Sözlerini Boşa Çıkardı! Retrieved July 9, 2014, from <http://www.kaosgl.com/sayfa.php?id=12281>
- Brown, A. (2006). *Contested space : street trading, public space, and livelihoods in developing cities*. Rugby, UK: ITDG Pub.

- Cloke, P., Philo, C., & Sadler, D. (1991). *Approaching human geography: an introduction to contemporary theoretical debates*. New York: Guilford.
- Cox, K. R. (2001). Territoriality, politics and the Urban. *Political Geography*, 20(6), 745-762.
- Cresswell, T. (2009). What is place? In R. Kitchin & N. J. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (First edition. ed., Vol. 8, pp. 12 volumes). Oxford, UK: Elsevier.
- Cresswell, T. (2012). *Geographic thought: a critical introduction*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Elden, S. (2009). Space I. In R. Kitchin & N. J. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (First edition. ed., Vol. 10, pp. 460). Oxford, UK: Elsevier.
- Flint, C. (2004). *Spaces of hate : geographies of discrimination and intolerance in the U.S.A*. New York: Routledge.
- Gregory, D. (2009). Imaginative Geographies. In D. Gregory, R. Johnston, G. Pratt, M. Watts & S. Whatmore (Eds.), *The dictionary of human geography* (5th ed., pp. xvi, 1052 p.). Malden, MA: Blackwell.
- Gregory, D., & Urry, J. (1985). *Social relations and spatial structures*. Basingstroke, Hampshire: Macmillan.
- Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. London,: Edward Arnold.
- Harvey, D. (1993). From space to place and back again. In J. Bird (Ed.), *Mapping the futures : local cultures, global change* (pp. xv, 288 p.). London: Routledge.
- Harvey, D. (2001). *Spaces of capital: towards a critical geography*. New York: Routledge.
- Henderson, G. L., & Waterstone, M. (2009). *Geographic thought: a praxis perspective*. London ; New York: Routledge.
- Horta, A. P. B. (2006). Places of resistance. *City*, 10(3), 269 - 285.
- Kaya, I. (2005). Identity and Space: The Case of Turkish Americans. *Geographical Review*, 95(3), 425-440.
- Kitchin, R. (2009). Space II. In R. Kitchin & N. J. Thrift (Eds.), *International encyclopedia of human geography* (First edition. ed., Vol. 10, pp. 460). Oxford, UK: Elsevier.
- Low, S. M., & Smith, N. (2006). *The politics of public space*. New York: Routledge.
- Massey, D. (1993). Power geometry and a progressive sense of place. In J. Bird (Ed.), *Mapping the futures : local cultures, global change* (pp. xv, 288 p.). London: Routledge.
- McDowell, L. (1999). *Gender, identity, and place : understanding feminist geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Mitchell, D. (2003). *The right to the city : social justice and the fight for public space*. New York: Guilford Press.
- Mizrach, S. (2008). Lost in Cyberspace: A Cultural Geography of Cyberspace. Retrieved January 25, 2008, from <http://www.fiu.edu/~mizrachs/lost-in-cyberspace.html>
- Peet, R. (1979). Societal Contradiction and Marxist Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 69(1), 164.
- Peet, R. (1998). *Modern geographic thought*. Oxford ; Malden, MA: Blackwell Publishers.
- Pred, A. (1984). Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time- Geography of Becoming Places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74(2), 279-297. doi: 10.2307/2569284
- Relph, E. C. (1976). *The Phenomenological Foundations of Geography*. Toronto: Dept. of Geography University of Toronto.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of exclusion : society and difference in the West*. London ; Routledge,: New York :
- Soja, E. (1996). *Thirdspace*. Malden: Blackwell.
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern geographies : the reassertion of space in critical social theory*. London ; New York: Verso.
- Staeheli, L. A., & Mitchell, D. (2007). *The people's property? : power, politics, and the public*. New York, NY: Routledge.
- Thomas, M. (2006). Feminist Geographies. In B. Warf (Ed.), *Encyclopedia of Human Geography* (pp. 158-160). Thousand Oaks, California: Sage.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Unwin, T. (1992). *The Place of Geography*. Essex: Longman.
- Warf, B. (1997). Teaching Political Economy and Social Theory in Human Geography. *Journal of Geography*, 96, 84-90.

- Warf, B. (2001). Space and Social Theory in Geography *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. Elsevier Science.
- Warf, B. (2008). *Time-space compression : historical geographies*. London ; New York: Routledge.
- Warf, B., & Arias, S. (2009). *The spatial turn : interdisciplinary perspectives*. London ; New York: Routledge.